

Η τέλεση του Γάμου εξ επόψεως πολιτειακού δικαίου

Του Σπυρ. Ν. Τρωϊανού,
Ομότιμου καθηγητή της Νομικής Σχολής
του Πανεπιστημίου Αθηνών

Η σύνδεση ιεροτελεστίας και συνάψεως του Γάμου, που συντελέσθηκε με τη Νεαρά 89 του Λέοντος ΣΤ' του Σοφού (τέλη 9ου αι.)⁽¹⁾, αφού διατηρήθηκε σε όλη τη βυζαντινή περίοδο και την τουρκοκρατία, πέρασε στη νομοθεσία του νεότερου ελληνικού κράτους με το διάταγμα της Αντιβασιλείας της 23ης Φεβρουαρίου / 7ης Μαρτίου 1835⁽²⁾ και εξακολούθησε να ισχύει με το παλαιό άρθρο 1367 του Αστικού Κώδικα (εφεξής: ΑΚ) έως το 1982. Το νέο όμως άρθρο 1367 ΑΚ (όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν. 1250/82) μετέβαλε το καθεστώς αυτό: «Ο γάμος τελείται είτε με τη σύγχρονη δήλωση των μελλονύμφων ότι συμφωνούν σ' αυτό (πολιτικός γάμος) είτε με ιερολογία της ανατολικής ορθόδοξης εκκλησίας ή από λειτουργό άλλου δόγματος ή θρησκευματος γνωστού στην Ελλάδα.- Η δήλωση γίνεται δημόσια κατά πανηγυρικό τρόπο ενώπιον δύο μαρτύρων, προς το δήμαρχο ή τον πρόεδρο της κοινότητας του τόπου όπου τελείται ο γάμος ή προς το νόμιμο αναπληρωτή τους, που είναι υποχρεωμένοι να συντάξουν αμέσως σχετική πράξη.- Οι προϋποθέσεις της ιεροτελεστίας και κάθε θέμα σχετικό μ' αυτήν διέπονται από το τυπικό και τους κανόνες του δόγματος ή του θρησκευματος σύμφωνα με το οποίο γίνεται η ιεροτελεστία, εφόσον δεν είναι αντίθετοι με τη δημόσια τάξη. Ο θρησκευτικός λειτουργός είναι υποχρεωμένος να συντάξει αμέσως σχετική πράξη. Η τέλεση πολιτικού γάμου δεν εμποδίζει την ιερολογία του ίδιου γάμου κατά τη θρησκεία και το δόγμα των συζύγων».

Από το παραπάνω κείμενο προκύπτει ότι με τη νέα ρύθμιση προβλέπονται διαζευκτικά δύο τύποι για τη σύναψη του γάμου: είτε δήλωση στον κατά τόπο αρμόδιο δήμαρχο ή πρόεδρο της κοινότητας, είτε ιερολογία από τον οικείο (ανάλογα με το δόγμα ή το θρήσκευμα των μελλονύμφων) θρησκευτικό λειτουργό. Ο πρώτος τύπος αποτελεί τον λεγόμενο πολιτικό γάμο και ο δεύτερος τον θρησκευτικό³. Οι δύο αυτοί τύποι είναι νομικώς ισοδύναμοι⁴. Το ισοδύναμο δεν αίρεται από το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 1367 που επιτρέπει την ιερολογία παρά το ότι έχει προηγηθεί έγκυρη τέλεση πολιτικού γάμου⁵.

Τους όρους του γάμου καθόρισε ο ΑΚ στο άρθρο 1350: «Για τη σύναψη του γάμου απαιτείται συμφωνία των μελλονύμφων. Οι σχετικές δηλώσεις γίνονται αυτοπροσώπως και χωρίς αίρεση ή προθεσμία.- Οι μελλονύμφοι πρέπει να έχουν συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους. Το δικαστήριο μπορεί, αφού ακούσει τους μελλονύμφους και τα πρόσωπα που ασκούν την επιμέλεια του ανηλίκου, να επιτρέψει το γάμο και πριν από τη συμπλήρωση αυτής της ηλικίας, αν η τελεσή του επιβάλλεται από σπουδαίο λόγο». Παρατηρούμε ότι ο ΑΚ δεν απομακρύνθηκε από την παλαιά διάταξη του ρωμαϊκού δικαίου, ότι δηλαδή απαιτείται συμφωνία των μελλονύμφων και «καθαρή» δήλωση της βουλήσεώς τους. Από τον περίφημο ορισμό του Herennius Modestinus (3ος αι.), όπως αποδόθηκε στα Βασιλικά (28.4.1): «Γάμος εστίν ανδρός και γυναικός συνάφεια και συγκλήρωσις του βίου παντός, θείου τε και ανθρωπίνου δικαίου κοινωνία», συνάγεται ότι προϋπόθεση αποτελεί επίσης η διαφορά του φύλου. Σε περίπτωση ανυπαρξίας της διαφοράς αυτής, αν ο γάμος κατά πλάνην τελεσθεί, είναι ανυπόστατος.

Όταν ο γάμος γίνεται με δήλωση προς το αρμόδιο όργανο της Τοπικής Αυτοδιοικήσεως είναι φανερό ότι πρόκειται για θεσμό που μετέχει εν μέρει και της συμβάσεως του αστικού δικαίου. Συμβατικό χαρακτήρα εμφανίζει ωστόσο ο γάμος, ακόμα και όταν γίνεται με ιερολογία, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί τύπο τελέσεως του γάμου και όχι ουσιαστική προϋπόθεση για την ύπαρξη του γάμου, όπως δεχόταν η κρατούσα γνώμη υπό το προϊσχύσαν δίκαιο. Επομένως, και κατά την τέλεση θρησκευτικού γάμου δεν μπορεί να διατυπωθεί από έναν ή και τους δύο μελλονύμφους αίρεση ή προθεσμία, είτε αναβλητική, είτε διαλυτική. Σε μία τέτοια περίπτωση οφείλει ο θρησκευτικός λειτουργός να αρνηθεί την τέλεση του γάμου. Αν όμως, παρ' όλα αυτά, ο γάμος τελεσθεί, η αίρεση ή η προθεσμία θεωρούνται άκυρες και δεν λαμβάνονται υπ' όψη, το δε κύρος του γάμου δεν παραβλάπτεται⁶. Εικονικότητα στον γάμο δεν είναι νοσητή. Κατά συνέπεια, συμφωνία των μελλονύμφων περί εικονικότητας – ακόμη κι αν είναι γνωστή στον θρησκευτικό λειτουργό που τελεί τον γάμο – είναι νομικώς ανύπαρκτη⁷.

Εν όψει ακριβώς του συμβατικού του χαρακτήρα, δεν μπορούν να συνάψουν γάμο όσοι δεν έχουν δικαιοπρακτική ικανότητα, όσοι δε είναι περιορισμένως ικανοί, μπορούν μιν, αλλά υπό τις προϋποθέσεις που καθορίζονται στα άρθρα 1351-1352 ΑΚ. Ειδική ρύθμιση για τους ανηλίκους προβλέπεται στην § 2 του άρθρου 1350 ΑΚ, που παρατέθηκε αμέσως πιο πάνω. Οι διατάξεις των άρθρων 1350-1352 εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τον τύπο του γάμου που θα επιλέξουν οι μελλονύμφοι.

Στο σημείο αυτό, πριν από την παράθεση των άρθρων 1350-1352 ΑΚ με το ειδικό τους περιεχόμενο, σκόπιμο είναι,

για την ενημέρωση των μη νομικών, να εκτεθούν οι ρυθμίσεις του ΑΚ ως προς τη δικαιοπρακτική ικανότητα των φυσικών προσώπων και τους περιορισμούς της. Σχετικά είναι τα άρθρα 127-130 ΑΚ.

Άρθρο 127 ΑΚ (όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 3 του Ν. 1329/1983): «Όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του (ενήλικος) είναι ικανός για κάθε δικαιοπραξία».

Άρθρο 128 ΑΚ (όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 16 του Ν. 2447/1996): «Ανίκανοι για δικαιοπραξία είναι: 1. όποιοι δεν έχουν συμπληρώσει το δέκατο έτος· 2. όποιοι βρίσκονται σε πλήρη στερητική δικαστική συμπαράσταση».

Άρθρο 129 ΑΚ (όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 16 του Ν. 2447/1996): «Περιορισμένη ικανότητα για δικαιοπραξία έχουν: 1. οι ανήλικοι που συμπλήρωσαν το δέκατο έτος· 2. όποιοι βρίσκονται σε μερική δικαστική στερητική συμπαράσταση· 3. όποιοι βρίσκονται σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση».

Άρθρο 130 ΑΚ: «Η δήλωση βούλησης από ανίκανο για δικαιοπραξία είναι άκυρη».

Ο θεσμός της δικαστικής συμπαράστασης εισήχθη με τον Ν. 2447/1996 και αντικατέστησε τους παραδοσιακούς θεσμούς της δικαστικής απαγορεύσεως και της δικαστικής αντιλήψεως που καταργήθηκαν με το άρθρο 13 του νόμου αυτού. Οι νέες ρυθμίσεις αποβλέπουν στον περιορισμό της ιδρυματικής μεταχειρίσεως όσων (ενήλικων) προσώπων έχουν ανάγκη προστασίας με μεγαλύτερη ενεργοποίηση της οικογένειάς τους και στην προσαρμογή των περιορισμών της δικαιοπρακτικής ικανότητας στις ανάγκες των συγκεκριμένων κάθε φορά προσώπων, ώστε, με σεβασμό της προσωπικότητάς τους, να αποφεύγεται, κατά το δυνατόν, η κοινωνική περιθωριοποίησή τους⁸. Τη σύναψη γάμου αφορούν, αμέσως ή εμμέσως, οι εξής διατάξεις:

Άρθρο 1666 ΑΚ: «Σε δικαστική συμπαράσταση υποβάλλεται ο ενήλικος: 1. Όταν λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής ή λόγω σωματικής αναπηρίας αδυνατεί εν όλω ή εν μέρει να φροντίζει μόνος για τις υποθέσεις του· 2. όταν λόγω ασωτίας, τοξικομανίας ή αλκοολισμού, εκθέτει στον κίνδυνο της στέρησης τον εαυτό του, το σύζυγό του, τους κατιόντες του ή τους ανιόντες του. (...)».

Άρθρο 1676 ΑΚ: «Ανάλογα με την περίπτωση, το δικαστήριο που υποβάλλει ένα πρόσωπο σε δικαστική συμπαράσταση, είτε: 1. τον κηρύσσει ανίκανο για όλες ή για ορισμένες δικαιοπραξίες, γιατί κρίνει ότι αδυνατεί να ενεργεί για αυτές αυτοπροσώπως (στερητική δικαστική συμπαράσταση, πλήρης ή μερική) είτε 2. ορίζει ότι για την ισχύ όλων ή ορισμένων δικαιοπραξιών του απαιτείται η συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη (επικουρική δικαστική συμπαράσταση, πλήρης ή μερική) είτε 3. αποφασίζει συνδυασμό των δύο προηγούμενων ρυθμίσεων. (...)».

Άρθρο 1677 ΑΚ: «Με μεταγενέστερη απόφασή του, το δικαστήριο μπορεί να τροποποιεί και αυτεπάγγελα το είδος και την έκταση της δικαστικής συμπαράστασης».

Πρέπει εδώ να διευκρινιστεί, ότι η τέλεση θρησκευτικού γάμου επί τυφλών, κωφών, αλάλων ή κωφαλάλων δεν κωλύεται, εκτός αν τελούν υπό καθεστώς δικαστικής συμπαράστασης λόγω της σωματικής τους αναπηρίας, οπότε εφαρμόζονται οι κατά περίπτωση οικείες διατάξεις.

Σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση, σύμφωνα με το άρθρο 1688 ΑΚ, μπορεί να τεθούν με δικαστική απόφαση, ύστερα από αίτησή τους, και όσοι εκτίουν ποινή στερητική της ελευθερίας τουλάχιστον δύο ετών. Είναι όμως πολύ απίθανο μία τέτοια περίπτωση να επηρεάσει την τέλεση γάμου.

Μετά τις επεξηγήσεις αυτές παραθέτουμε τις ειδικές διατάξεις του ΑΚ που αφορούν τις επιπτώσεις της υπάρξεως ή μη δικαιοπρακτικής ικανότητας στο πεδίο του δικαίου του Γάμου.

Άρθρο 1351 ΑΚ (όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 23 του Ν. 2447/1996): «Δεν μπορούν να συνάψουν γάμο όσοι εμπίπτουν σε μια από τις περιπτώσεις του άρθρου 128 και της πρώτης παραγράφου του άρθρου 131, καθώς και εκείνοι στους οποίους έχει απαγορευθεί ειδικά η τέλεση γάμου, σύμφωνα με το άρθρο 129 αριθμ. 2».

Άρθρο 1352 ΑΚ (όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 23 του Ν. 2447/1996): «Όποιος βρίσκεται σε επικουρική δικαστική συμπαράσταση, πλήρη ή μερική που περιλαμβάνει και το γάμο, συνάπτει γάμο μόνο με τη συναίνεση του δικαστικού συμπαραστάτη του. Αν ο τελευταίος αρνείται να συναινέσει, το δικαστήριο μπορεί, αφού τον ακούσει, να δώσει την άδεια για τη σύναψη του γάμου, εφόσον το επιβάλλει το συμφέρον του συμπαραστατούμενου». Παρατηρούμε, ότι ο νομοθέτης κατά τον ίδιο τρόπο, δηλαδή με παρεμβολή του δικαστηρίου, αντιμετώπισε την

άρνηση να συναινέσουν, τόσο των ασκούντων την επιμέλεια του προσώπου ανηλίκων (γονέων ή επιτρόπων)⁹ όσο και των δικαστικών συμπαραστατών επί επικουρικής δικαστικής συμπαραστάσεως, ώστε να μειώνεται ο κίνδυνος να πλήττονται από αυθαιρεσία τα συμφέροντα περιορισμένως ικανών προσώπων.

Οι διατάξεις αυτές, δηλαδή τα άρθρα 1350-1352 ΑΚ, αποτελούν μέρος του «πολιτειακού» δικαίου του γάμου, επειδή μετά την εισαγωγή του πολιτικού γάμου με τον Ν. 1250/1982 το μέχρι τότε ενιαίο δίκαιο για τη σύναψη του γάμου διασπάσθηκε σε δίκαιο του γάμου πολιτειακό και σε δίκαιο του γάμου θρησκευτικό. Η διάσπαση αυτή οφείλεται στο ότι ο νομοθέτης θέσπισε, όπως είδαμε, μια σειρά από τυπικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις που εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τον τύπο που θα ακολουθήσουν οι μελλόνυμφοι κατά τη σύναψη του γάμου, δηλαδή πολιτικό ή θρησκευτικό. Καθόρισε επίσης με το Π.Δ. 391/1982 (που εκδόθηκε με βάση την εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 72 § 2 του Εισαγωγικού Νόμου ΑΚ, όπως συμπληρώθηκε με το άρθρο 6 του Ν. 1250/1982) και τις λεπτομέρειες για την τέλεση του πολιτικού γάμου· δεν προχώρησε όμως και στον καθορισμό των ειδικών προϋποθέσεων και όρων για την τέλεση θρησκευτικού γάμου. Τη ρύθμιση του θέματος αυτού άφησε, σύμφωνα με την τελευταία παράγραφο του άρθρου 1367 ΑΚ (βλ. πιο πάνω), στο εσωτερικό δίκαιο της καθεμιάς θρησκευτικής κοινότητας (εφόσον βέβαια πρόκειται για δόγμα ή θρησκευμα «γνωστό» στην Ελλάδα), με τη γενική επιφύλαξη, να μην αντίκεινται στην ελληνική δημόσια τάξη οι κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους τελείται η ιεροπραξία στα επί μέρους θρησκευόμενα ή δόγματα¹⁰.

Εδώ πρέπει, ανοίγοντας μία παρένθεση, να σταθούμε για λίγο στην έννοια «γνωστή θρησκεία»¹¹. Σύμφωνα με όσα παγίως δέχονται η θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου και η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, γνωστή είναι κάθε θρησκεία που δεν έχει μυστικά δόγματα και κρυφή λατρεία. Καμιά φορά γίνεται σύγχυση με τον όρο «αναγνωρισμένη» που είναι λανθασμένος, επειδή δεν προβλέπεται καμία διαδικασία για την «αναγνώριση» ενός θρησκευόμενου. Παρ' όλα αυτά ο λανθασμένος όρος απαντά ακόμη και σε κείμενα νόμων (όπως π.χ. στο άρθρο 1371 ΑΚ), στα οποία όμως πρέπει να γίνεται (με ερμηνεία) αντιληπτός υπό την ορθή έννοια της «γνωστής» θρησκείας. Εδώ κλείνουμε την παρένθεση και επιστρέφουμε στο άρθρο 1367 ΑΚ.

Βρισκόμαστε εδώ ενώπιον μίας παραπομπής στις διατάξεις «αλλοτρίας εννόμου τάξεως», της εκκλησιαστικής δηλαδή ή γενικότερα της θρησκευτικής δικαιοταξίας. Η παραπομπή αυτή γίνεται ασφαλώς όχι μόνο στο συγκεκριμένο δίκαιο του καθενός θρησκευόμενου ή δόγματος που ίσχυε κατά τη στιγμή της εισαγωγής της νέας ρυθμίσεως (δηλαδή της δημοσιεύσεως του Ν. 1250/1982), αλλά στις εκάστοτε ισχύουσες (εσωτερικές) διατάξεις της οικείας δικαιοταξίας¹², που βεβαίως οι επί μέρους θρησκευτικές κοινότητες έχουν τη δυνατότητα ελευθέρως – υπό την πάντοτε εξυπακουόμενη προϋπόθεση της μη αντιθέσεως σε κανόνες της ελληνικής δημοσίας τάξεως – να καθιερώνουν και να τροποποιούν, ακολουθώντας την προβλεπόμενη από το δίκαιό τους διαδικασία¹³.

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση των ρυθμίσεων του εκκλησιαστικού μας δικαίου πρέπει να ολοκληρώσουμε την παρουσίαση των διατάξεων του πολιτειακού δικαίου του γάμου. Εκτός από τα άρθρα 1350-1352 ΑΚ που αφορούν τους όρους για τη σύναψη του γάμου, άλλες διατάξεις απόλυτα δεσμευτικές, ανεξάρτητα από τον τύπο τελέσεως του γάμου, είναι όσες αναφέρονται στα κωλύματα. Σε αυτά αφιέρωσε ο ΑΚ τα άρθρα 1354, 1356, 1357 και 1360.

Το άρθρο 1354 αφορά το κώλυμα του υφιστάμενου γάμου: «Εμποδίζεται η σύναψη γάμου πριν λυθεί ή ακυρωθεί αμετάκλητα ο γάμος που υπάρχει. Οι σύζυγοι μπορούν να επαναλάβουν την τέλεση του μεταξύ τους γάμου και πριν αυτός ακυρωθεί». Με τη διάταξη του δεύτερου εδαφίου σκοπείται η ισχυροποίηση άκυρων γάμων, χωρίς να αναμένεται η αμετάκλητη ακύρωσή τους – με την προϋπόθεση βέβαια, ότι έχει εκλείψει στο μεταξύ ο λόγος που προκάλεσε την ακυρότητα¹⁴. Τα υπόλοιπα τρία άρθρα έχουν ως εξής:

Άρθρο 1356 ΑΚ: Εμποδίζεται ο γάμος με συγγενείς εξ αίματος, σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και σε πλάγια γραμμή ως και τον τέταρτο βαθμό.

Άρθρο 1357 ΑΚ: Εμποδίζεται ο γάμος με συγγενείς εξ αγχιστείας, σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και σε πλάγια ως και τον τρίτο βαθμό.

Άρθρο 1360 ΑΚ: Εμποδίζεται ο γάμος εκείνου που υιοθέτησε ή των κατιόντων του με αυτόν που υιοθετήθηκε. Το κώλυμα διατηρείται και μετά τη λύση της υιοθεσίας.

Όλα τα υπόλοιπα κωλύματα που προέβλεπαν τα παλαιά άρθρα του ΑΚ καταργήθηκαν με τον Ν. 1250/1982.

Στο σημείο αυτό εξαντλούνται οι διατάξεις του πολιτειακού δικαίου του γάμου, οι αναφερόμενες στους όρους της συνάψεως και στα κωλύματα. Υπολείπονται όσες ρυθμίζουν τις συνέπειες των τυχόν παραβάσεων· αλλ' αυτές θα

τις εξετάσουμε όταν έλθει η σειρά τους.

Τώρα ερχόμαστε στο δίκαιο του θρησκευτικού γάμου σύμφωνα με όσα ισχύουν στην Εκκλησία της Ελλάδος. Κατά το ορθόδοξο Κανονικό Δίκαιο, το μυστήριο του γάμου τελείται από κληρικό με βαθμό επισκόπου ή πρεσβυτέρου. Για την τελετουργική ικανότητα του κληρικού ισχύουν κατ'αρχήν όσα διδάσκει το δίκαιο αυτό, πρωτίστως δε ότι πρέπει ο λειτουργός εγκύρως να απέκτησε με κανονική χειροτονία και να διατηρεί (να μην έχει δηλαδή αποβάλει με την επιβολή ποινής καθαιρέσεως) την ιδιότητα του κληρικού, καθώς και την αναγκαία τελετουργική αρμοδιότητα. Θεωρητικώς, βεβαίως, δεν είναι απαραίτητο να ανήκει ο κληρικός στην Εκκλησία της Ελλάδος. Είναι επιτρεπτό, τηρουμένων ασφαλώς των κανονικών προϋποθέσεων ως προς τα όρια της δικαιοδοσίας, να ιερολογηθεί ο γάμος από λειτουργό άλλης αυτοκέφαλης ή αυτόνομης Ορθόδοξης Εκκλησίας. Δεν παραβλάπτεται πάντως το κύρος του γάμου – ανεξαρτήτως των πειθαρχικών και, ενδεχομένως, ποινικών συνεπειών –, αν ο ορθόδοξος κληρικός που ιερολόγησε το μυστήριο διατελούσε υπό ποινήν αργίας ή αν ενήργησε εκτός των ορίων της τοπικής του αρμοδιότητας.

Η ιερολογία μνηστείας και γάμου είναι σήμερα ενοποιημένη. Η χωριστή ιερολογία της μνηστείας επισύρει για τον παραβάτη κληρικό όχι μόνο πειθαρχικές, αλλά και ποινικές κυρώσεις (άρθρο 49 § 3 του Ν. 590/1977). Εξυπακούεται, ότι δεν αποτελεί χωριστή ιερολογία η τυχόν παρουσία κληρικού κατά την (κοινωνικής μόνον σημασίας) τελετή αρραβώνων, κατά την οποία ανταλλάσσουν οι μνηστευόμενοι δακτυλίδια και άλλα δώρα. Για τον λόγο δε αυτόν η λύση μίας τέτοιας μνηστείας δεν συνεπάγεται κάλυμα ιερωσύνης, όπως κατά τη βυζαντινή περίοδο η διάλυση ιερολογημένης μνηστείας¹⁵.

Στη ρύθμιση των θετικών και ιδίως των αρνητικών προϋποθέσεων (κωλυμάτων) του γάμου αφιερώθηκαν στη βυζαντινή εποχή πολλές διατάξεις της εκκλησιαστικής νομοθεσίας – τόσο πολιτειακής όσο και καθαρά εκκλησιαστικής προελεύσεως. Οι διατάξεις αυτές που διατήρησαν την ισχύ τους σε όλη την περίοδο της οθωμανικής κατακτήσεως και επί ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (πάνω από 100 χρόνια) μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, είχαν αντικατασταθεί από τη νεώτερη ελληνική νομοθεσία (άρθρα 1350 επ. ΑΚ στην αρχική τους μορφή), την οποία επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό.

Σε εφαρμογή της αρχής, την οποία καθιερώνει η τελευταία παράγραφος του άρθρου 1367 ΑΚ, που είδαμε ήδη, η Εκκλησία της Ελλάδος, θεωρώντας ότι οι διατάξεις του ΑΚ, όπως είχαν διαμορφωθεί πριν από την πρόσφατη τροποποίησή τους, αποτελούσαν συστατικό μέρος του ελληνικού ορθόδοξου εκκλησιαστικού δικαίου, εφόσον στηρίζονταν στις σχετικές με τις προϋποθέσεις του γάμου επιταγές των ιερών κανόνων και στις άλλες συναφείς διατάξεις της εκκλησιαστικής νομοθεσίας, αποφάσισε να τις διατηρήσει σε ισχύ ως εσωτερικό της δίκαιο. Η απόφασή της αυτή αποτέλεσε περιεχόμενο της Εγκυκλίου της Ιεράς Συνόδου με αριθμό 2320/19.5.1982 «Προϋποθέσεις τελέσεως θρησκευτικού γάμου βάσει του Ν. 1250/1982» («Εκκλησία» τ. 59, 1982, σ. 291 επ.).

Εκτός από τα κωλύματα που προβλέπει ο ΑΚ στα άρθρα 1354, 1356, 1357 και 1360, εμποδίζουν, με βάση την απόφαση της Ι. Συνόδου, την τέλεση θρησκευτικού γάμου η διαφορά θρησκείας (όχι δόγματος) των μελλονύμφων, ο τέταρτος γάμος (το γεγονός δηλαδή ότι ένας από τους μελλονύμφους έχει ήδη συνάψει τρεις έγκυρους γάμους, θρησκευτικούς ή πολιτικούς), η «οιονεί αγχιστεία» μέχρι τον τέταρτο βαθμό (δηλαδή αν κάποιος συγγενής 1ου ή 2ου βαθμού εξ αίματος του ενός μελλονύμφου είναι ή ήταν παντρεμένος με συγγενή μέχρι τον 2ο βαθμό του άλλου), η συγγένεια που προκύπτει από την αναγνώριση παιδιών που δεν έχουν γεννηθεί σε γάμο (δηλαδή η συγγένεια ανάμεσα στα παιδιά και στον εξ αναγνωρίσεως πατέρα και τους συγγενείς του), η πνευματική συγγένεια που δημιουργείται με το μυστήριο του βαπτίσματος ανάμεσα στους αναδόχους (και των δύο φύλων) και στα πνευματικά τους παιδιά, η καταδίκη των μελλονύμφων για μοιχεία μεταξύ τους, ενόσω η μοιχεία ήταν αξιόποινη πράξη¹⁶, η ιδιότητα του κληρικού ή του μοναχού και, μόνο για τις γυναίκες που συνάπτουν δεύτερο γάμο, η μη παρέλευση δέκα μηνών από την αμετάκλητη λύση ή ακύρωση του προηγούμενου γάμου τους¹⁷. Ειδικά για τα κωλύματα της πνευματικής συγγενείας, της μοιχείας και της παρόδου του 10μήνου, στα οποία η άκαμπτη εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων μπορεί να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στις ανθρώπινες σχέσεις, επισημαίνεται από την Εκκλησία η δυνατότητα της εφαρμογής του θεσμού της οικονομίας κατά τις περιστάσεις. Εν προκειμένω επιβάλλεται μάλλον να γίνει δεκτό, ότι με τη διατύπωση αυτή υποδεικνύεται στον κατά τόπο αρμόδιο Ιεράρχη, να εξαντλήσει κάθε απόθεμα επιεικείας και ότι δεν νοείται, αντιθέτως, η «κατ' άκραν νομικήν ακρίβειαν» κίνηση της διαδικασίας για την άσκηση της κατά το άρθρο 4 περίπτ. δ' του Ν. 590/1977 αρμοδιότητας της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας.

Τώρα πρέπει να επιστρέψουμε στο πολιτειακό δίκαιο του γάμου, δηλαδή στις διατάξεις του ΑΚ. Οι συνέπειες για τη μη τήρηση των διατάξεων που αναφέρονται στη σύναψη του γάμου καθορίζονται στο νέο άρθρο 1372. Εκεί προβλέπονται δύο ειδών συνέπειες: είτε το ανυπόστατο του γάμου, είτε η ακυρότητά του. Η διαφορά ανάμεσα στις

δύο συνέπειες είναι ότι ο μὲν ανυπόστατος γάμος δεν παράγει κανένα απολύτως αποτέλεσμα, ενώ η ακυρότητα πρέπει να αναγνωριστεί με δικαστική απόφαση.

Η επέλευση της πρώτης συνέπειας δεν παρουσιάζει δυσκολίες. Ο γάμος είναι ανυπόστατος, αν δεν έγινε ούτε δήλωση στον δήμαρχο ή στον κοινοτάρχη, ούτε ιεροτελεστία (άρθρο 1372 § 2). Με την ακυρότητα όμως τα πράγματα δεν είναι το ίδιο απλά, επειδή αυτή δεν εκτείνεται σε όλα τα υπόλοιπα δυνατά ελαττώματα, αλλά καλύπτει εκείνες μόνο τις περιπτώσεις που περιοριστικώς απαριθμεί ο νόμος.

Άρθρο 1372 § 1 ΑΚ: «Άκυρος είναι μόνο ο γάμος που έγινε κατά παράβαση των άρθρων 1350 έως 1352, 1354, 1356, 1357 και 1360. Δεν είναι άκυρος ο γάμος, εφόσον έχει γίνει η δήλωση του άρθρου 1367 προς το δήμαρχο ή τον πρόεδρο της κοινότητας ή το νόμιμο αναπληρωτή τους, έστω κι αν έχουν παραλειφθεί οι άλλοι όροι της τέλεσης». Η διάταξη του τελευταίου εδαφίου, όπως ορθώς επισημαίνεται¹⁸, είναι εντελώς περιττή, αφού το περιεχόμενό της όχι μόνο ταυτίζεται, αλλά και συνάγεται από τις §§ 1 και 2 του άρθρου 1367. Ούτως ή άλλως δε δεν έχει καμία σχέση με τον θρησκευτικό γάμο.

Από το κείμενο λοιπόν του άρθρου 1372 (§ 1) προκύπτει, ότι ακυρότητα συνεπάγονται τα εξής ελαττώματα: έλλειψη νόμιμης ηλικίας για γάμο (άρθρο 1350), δικαιοπρακτική ανικανότητα (άρθρο 1351), έλλειψη της συναίνεσης του δικαστικού συμπαραστάτη (άρθρο 1352), κώλυμα του υφιστάμενου γάμου (άρθρο 1354), κώλυμα λόγω συγγενείας ή αγχιστείας σε ευθεία γραμμή απεριορίστως και προς τα πλάγια μέχρι και τον τέταρτο ή τον τρίτο βαθμό, αντιστοίχως (άρθρα 1356-1357) και κώλυμα λόγω υιοθεσίας (άρθρο 1360).

Από τη διάταξη αυτή συνάγονται τα ακόλουθα σε σχέση με τον θρησκευτικό γάμο. Τα ελαττώματα που μπορεί να παρουσιαστούν διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: α) Σε ελαττώματα αναγόμενα σε αυτή την ίδια την τελετή, που κατά το εκκλησιαστικό δίκαιο συνεπάγονται την ανυπαρξία της «ιεροτελεστίας», όπως π.χ. η ιερολογία από πρόσωπο που δεν έχει την ιδιότητα ιερέα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, και β) σε ελαττώματα αναφερόμενα είτε στην ίδια την τελετή του γάμου, είτε στις προϋποθέσεις της, για τα οποία το εκκλησιαστικό δίκαιο προβλέπει οποιοδήποτε συνέπειες ή κυρώσεις, πάντως όμως όχι την ανυπαρξία του μυστηρίου. Στην πρώτη περίπτωση, εφόσον δεν έγινε στην ουσία η ιεροτελεστία, ο γάμος είναι ανυπόστατος κατά τη σαφή διάταξη του άρθρου 1372 ΑΚ (§ 2). Στη δεύτερη, αντιθέτως, οι συνέπειες δεν είναι ενιαίες. Εφόσον το ελάττωμα αφορά τις προϋποθέσεις του γάμου, είτε θετικές, είτε αρνητικές, ο γάμος είναι άκυρος μόνον αν παραβιάστηκαν οι παραπάνω διατάξεις που (περιοριστικώς) απαριθμούνται στο άρθρο 1372 § 1 ΑΚ.

Ο περιορισμός αυτός του άρθρου 1372 ΑΚ έχει ιδιαίτερη σημασία για τον θρησκευτικό γάμο, επειδή ενεργεί προς δύο κατευθύνσεις. Αφενός μὲν θεσπίζει για την τέλεση κάθε γάμου ένα *minimum* προϋποθέσεων που υπερισχύουν, ως δίκαιο αναγκαστικό¹⁹, του εκκλησιαστικού δικαίου του γάμου, αν οι διατάξεις του τελευταίου προβλέπουν μειωμένες προϋποθέσεις σε σύγκριση με τις (νέες) διατάξεις του ΑΚ. Επομένως, αν η Εκκλησία ήθελε επιτρέψει την τέλεση γάμων κατά παράβαση των κωλυμάτων του ΑΚ, οι γάμοι αυτοί θα ήσαν άκυροι¹⁹. Αφετέρου δε, αν οι προϋποθέσεις που η Εκκλησία ελεύθερα καθιερώνει, όπως προαναφέρθηκε, για το επιτρεπτό του γάμου των μελών της είναι αυστηρότερες από αυτές που προβλέπουν οι σχετικές διατάξεις του ΑΚ, η τυχόν μη πλήρωσή τους δεν δημιουργεί ακυρότητα του γάμου – εννοείται ως προς τις πέρα από τον ΑΚ προϋποθέσεις. Έτσι λοιπόν, αν ιερολογηθεί γάμος π.χ. ανάμεσα σε δύο πρόσωπα που συνδέονται με «οιονεί αγχιστεία» σε απαγορευμένο από την Εκκλησία βαθμό, ο γάμος θα είναι έγκυρος. Επομένως τα κωλύματα που προβλέπονται από το εκκλησιαστικό (μόνο) δίκαιο χάνουν τη σημασία τους, αν παρά την ύπαρξή τους γίνει η ιερολογία του γάμου.

Πριν εγκαταλείψουμε τα θέματα της ακυρότητας πρέπει να κάνουμε μία διευκρίνιση. Στην § 2 του άρθρου 1367 ΑΚ προβλέπεται δήλωση των μελλονύμφων που γίνεται «δημοσία». Ο τελευταίος αυτός όρος σημαίνει, όπως γενικώς γίνεται δεκτό²⁰, ότι πρέπει η σχετική πράξη να συντελείται σε χώρο προσιτό σε κάθε τρίτο που θα ήθελε να είναι παρών. Αυτό όμως αφορά μόνο τον πολιτικό γάμο και όχι τον θρησκευτικό, στον οποίο η ιεροτελεστία τελείται ούτως ή άλλως στον προσήκοντα τόπο λατρείας, σε άλλο δε χώρο μόνον εφόσον το επιτρέψει η αρμόδια εκκλησιαστική αρχή.

Για να τελεσθεί ένας γάμος με οποιονδήποτε τύπο, δηλαδή είτε ως πολιτικός, είτε ως θρησκευτικός, πρέπει να εκδοθεί προηγουμένως άδεια του δημάρχου ή του προέδρου της κοινότητας του τόπου της (τελευταίας) κατοικίας καθενός από τους μελλονύμφους. Η ύπαρξη της άδειας αυτής επιβάλλεται από το νέο άρθρο 1368 ΑΚ, όπως δηλαδή αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν. 1250/1982, και οι λεπτομέρειες για τη χορήγησή της ρυθμίζονται στο άρθρο 1 του Π.Δ. 391/1982. Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί, ότι η νέα αυτή διατύπωση του άρθρου 1368 ΑΚ παρουσιάζει κενό, γιατί δεν ορίζει ποιος εκδίδει την άδεια, όταν πρόκειται να τελεσθεί θρησκευτικός γάμος, όχι όμως «με ιερολογία της ανατολικής ορθόδοξης εκκλησίας», αλλά, όπως ρητώς προβλέπει το άρθρο 1367 § 1 ΑΚ, «με ιερολογία (...) από

λειτουργό άλλου δόγματος ή θρησκευάματος γνωστού στην Ελλάδα». Νομίζουμε ότι δεν υπάρχει αμφιβολία, πως το κενό πρέπει να καλυφθεί με διασταλτική ερμηνεία της διατάξεως²¹. Σχετικά με τις διατάξεις αυτές αναφέρεται στην Εγκύκλιο της Ιεράς Συνόδου με αριθμό 2329/20.10.1982 («Εκκλησία» τ. 59, 1982, σ. 460), ότι «επετεύχθη η κατάργησης της επιμάχου παραγράφου και ούτω δεν απαιτείται πλέον η άδεια του Δημάρχου ή Κοινοτάρχου διά την έκδοσιν Επισκοπικής αδείας γάμου». Ωστόσο μέχρι σήμερα η κατάργηση αυτή δεν έχει τυπικώς συντελεσθεί.

Κατά το άρθρο 1370 ΑΚ, δεν παρέχεται στη διοικητική αρχή διαζευκτική ευχέρεια για την έκδοση της άδειας γάμου, γιατί η σχετική αρμοδιότητά της είναι «δεσμία»: «Η άδεια γάμου δίνεται υποχρεωτικά, αφού ερευνηθεί αν συντρέχουν οι νόμιμοι όροι για το γάμο που πρόκειται να τελεσθεί και αν έγινε η γνωστοποίηση. Αν υπάρχουν σπουδαιίοι λόγοι, η γνωστοποίηση μπορεί να παραλειφθεί».

Ως προς την παράλειψη της γνωστοποίησης κρίνει κυριαρχικώς ο Εισαγγελέας Πρωτοδικών του τόπου της κατοικίας ενός από τους μελλονύμφους, εφόσον συντρέχει σπουδαίος λόγος, εκδίδοντας σχετική πράξη. Πάντως, αυτή και μόνη η παράλειψη γνωστοποίησης, έστω και χωρίς την παραπάνω εισαγγελική πράξη, δεν επιφέρει ακυρότητα του γάμου που τυχόν τελέσθηκε, ανεξάρτητα από την πειθαρχική ευθύνη του οργάνου που χορήγησε τη σχετική άδεια²².

Όπως προαναφέρθηκε, τα της χορηγήσεως της αδείας ρυθμίζονται από το Π.Δ. 391/1982. Σε περίπτωση αρνήσεως του δημάρχου ή κοινοτάρχου να χορηγήσει την άδεια, το πρόσφορο ένδικο μέσο είναι προσφυγή στο Μονομελές Πρωτοδικείο της κατοικίας του μελλονύμφου, του οποίου δεν ικανοποιήθηκε η αίτηση, δοθέντος ότι για τον καθένα εκδίδεται χωριστή άδεια. Η τέλεση του γάμου χωρίς την άδεια αυτή δεν φαίνεται ωστόσο να επηρεάζει το κύρος του, εφόσον κατά το άρθρο 1372 ΑΚ (βλ. πιο πάνω) η παραβίαση του άρθρου 1368 ούτε το ανυπόστατο του γάμου συνεπάγεται, ούτε ακυρότητά του. Ούτε όμως ακυρώσιμος είναι ο γάμος που τελέσθηκε χωρίς άδεια, γιατί αυτό προβλέπεται μόνο σε περίπτωση πλάνης ή απειλής (άρθρα 1374-1375 ΑΚ). Άλλωστε, όπως είδαμε, προκειμένου για πολιτικό γάμο, ρητώς ορίζει το άρθρο 1372, ότι αν έγινε η δήλωση του άρθρου 1367 προς τον δήμαρχο κ.λπ., ο γάμος δεν είναι άκυρος, «έστω και αν έχουν παραλειφθεί οι άλλοι όροι της τέλεσης», άρα και η προηγούμενη χορήγηση αδείας. Κύρωση, ενδεχομένως, σε βάρος του παραβάτη δημάρχου ή κοινοτάρχου είναι θέμα που ενδιαφέρει τη νομοθεσία των Ο.Τ.Α. Για τους θρησκευτικούς λειτουργούς δεν μπορεί βεβαίως να γίνει λόγος ως προς το θέμα αυτό. Πολύ λιγότερο επηρεάζει το κύρος του γάμου η έλλειψη άλλης αδείας που ειδικοί νόμοι προβλέπουν για τους αξιωματικούς των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας²³.

Επί πλέον για την τέλεση ορθόδοξου θρησκευτικού γάμου απαιτείται άδεια του κατά τόπον αρμόδιου μητροπολίτη. Η άδεια αυτή προβλέπεται από το άρθρο 49 του Ν. 590/1977, που εξακολουθεί να ισχύει και μετά τη δημοσίευση του Ν. 1250/1982, με βάση την ακόλουθη σκέψη. Δοθέντος ότι στο κείμενο του (νέου) άρθρου 1367 ΑΚ (βλ. πιο πάνω) γίνεται λόγος για τις «προϋποθέσεις» γενικώς και ο νόμος αναφέρεται όχι μόνο στο τελετουργικό τυπικό, αλλά και στους κανόνες του καθενός θρησκευτικού δικαίου, βρίσκεται πέρα από κάθε αμφιβολία ότι δεν εννοεί μόνο τις τελετουργικές προϋποθέσεις, αλλά και τις νομικές, δηλαδή την ανυπαρξία κωλυμάτων²⁴. Εφόσον λοιπόν διαφοροποιούνται οι προϋποθέσεις της συνάψεως γάμου, ανάλογα προς το αν πρόκειται να τελεσθεί πολιτικός ή θρησκευτικός γάμος, επιβάλλεται, και αν ακόμη έχει εκδοθεί άδεια γάμου από τον αρμόδιο δήμαρχο ή κοινοτάρχο, να εφαρμοσθεί το άρθρο 49 του Ν. 590/1977 και να ελεγχθεί η συνδρομή των κανονικών προϋποθέσεων από τον αρμόδιο επίσκοπο. Ας σημειωθεί δε, ότι δεν είναι επιτρεπτός οποιοσδήποτε από την πλευρά της Πολιτείας νομοθετικός περιορισμός της Εκκλησίας ως προς την εφαρμογή του εσωτερικού της δικαίου σε σχέση με τις προϋποθέσεις του γάμου. Η επιβολή περιορισμών θα παρεβίαζε την κατοχυρωμένη από το άρθρο 13 του Συντάγματος θρησκευτική ελευθερία της Εκκλησίας. Η έλλειψη αυτής της αδείας συνεπάγεται, κατά το άρθρο 49 του Ν. 590/1977, για τον ιερέα που παρ' όλα αυτά θα ιερολογήσει τον γάμο τόσο πειθαρχικές όσο και ποινικές κυρώσεις. Πριν από τον Ν. 1250/1980, οπότε ο θρησκευτικός γάμος ήταν ο μοναδικός από το δίκαιο αναγνωριζόμενος, η άρνηση του επισκόπου να χορηγήσει την αναγκαία άδεια τέλεσεως του γάμου μπορούσε να προσβληθεί με αίτηση ακυρώσεως (της παραλείψεως οφειλομένης νομίμου ενεργείας) ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Παρά το ότι σήμερα μία τέτοια δυσκολία μπορεί να παρακαμφθεί και με άλλες διαδικασίες, υποστηρίζεται ότι δεν έχει καταργηθεί ο ως άνω ακυρωτικός έλεγχος²⁵.

Ο λειτουργός που συνέπραξε στην τέλεση θρησκευτικού γάμου υποχρεούται να συντάξει, για λόγους αποδεικτικούς και μόνο, σχετική δήλωση, η οποία υποβάλλεται στον ληξιαρχο του τόπου της τέλεσεως (ή, στο εξωτερικό, στις ελληνικές προξενικές αρχές). Αυτός, με τη σειρά του, συντάσσει με βάση τη δήλωση του θρησκευτικού λειτουργού, ληξιαρχική πράξη (άρθρα 16, 29, 31, 41 και 42 του Ν. 344/1976, όπως τροποποιήθηκαν με το άρθρο 4 του Ν. 1250/1982 ή αντικαταστάθηκαν με τα άρθρα 13 και 16 του Ν. 1438/1984). Η αποδεικτική δύναμη της ληξιαρχικής πράξεως κατοχυρώνεται μεν από τον νόμο, δεν είναι όμως αποκλειστική. Κατά συνέπεια, αν παραλειφθηκε η εμπρόθεση σύνταξη ληξιαρχικής πράξεως γάμου, οι ενδιαφερόμενοι οφείλουν μεν να

ενεργήσουν για την, έστω, εκπρόθεσμη σύνταξή της, μπορούν όμως να αποδείξουν την τέλεση του γάμου, δηλαδή τα πραγματικά γεγονότα που την συνιστούν, και με κάθε άλλο νόμιμο μέσο. Το ίδιο ισχύει κι αν έχει καταστραφεί η ληξιαρχική πράξη.

Για την ολοκλήρωση των θεμάτων της συνάψεως του γάμου πρέπει να γίνει μνεία και του άρθρου 1371 ΑΚ: «Προκειμένου για γάμο μεταξύ ετεροδόξων ή μεταξύ ετεροθρήσκων η ιεροτελεστία γίνεται όπως απαιτεί το δόγμα ή το θρήσκευμα του καθενός απ' αυτούς που συνέρχονται σε γάμο, αν είναι αναγνωρισμένο στην Ελλάδα». Η διατήρηση του άρθρου αυτού μετά την αναμόρφωση του δικαίου του Γάμου με τον Ν. 1250/1982 προκαλεί απορία. Στο ερώτημα, πάντως, αν ο νομοθέτης πράγματι θέλησε διπλή ιερολογία, η απάντηση που δίνεται στη θεωρία είναι αρνητική²⁶. Άλλωστε, δεν προβλέπεται καμία κύρωση σε περίπτωση μη τηρήσεως της διατάξεως αυτής.

Η ανάμειξη της Εκκλησίας στα θέματα της συνάψεως του γάμου και της λύσεώς του, που κάποτε ανήκαν ολοκληρωτικά στην αρμοδιότητα των οργάνων της, περιλαμβάνει επίσης την πνευματική λύση ή ακύρωση του γάμου μετά την έκδοση αμετάκλητης αποφάσεως για τη λύση του γάμου με διαζύγιο ή για την ακύρωσή του²⁷ (άρθρα 50 του Ν. 590/1977 και 15 του Ν. 1183/1981). Η πνευματική αυτή λύση ή ακύρωση είναι αναγκαία, αν ένας από τους τέως συζύγους θέλει να συνάψει νέο θρησκευτικό γάμο.

Σημειώσεις

- [1](#). Βλ. προχειρώς για τη σύναψη του γάμου στο βυζαντινό δίκαιο Σπ. Ν. Τρωιάνου / Ιουλίας Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, *Ιστορία Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 32002, σ. 261 επ.
- [2](#). Βλ. Τρωιάνου / Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, *ό.π.* σ. 322.
- [3](#). Βλ. για τα θέματα του θρησκευτικού γάμου Σπ. Ν. Τρωιάνου, *Το δίκαιο του θρησκευτικού γάμου μετά το Ν. 1250/1982*, *Νομικό Βήμα* (εφεξής: ΝοΒ) 31 (1982) 593-604, Κ. Γεωργίου - Γ. Κατρά, *Ο πολιτικός γάμος*, *Αρχείον Νομολογίας* 33 (1982) 193 επ., Γ. Σταθέα, *Θρησκευτικός και πολιτικός γάμος*, Αθήνα 1982.
- [4](#). Με πολλά παραδείγματα αποδεικνύει ο Π. Μπούμης, *Σχέση πολιτικού και θρησκευτικού γάμου*. (Η προσμέτρηση και η αντιμετώπιση του πολιτικού γάμου), *Ελληνική Δικαιοσύνη* (εφεξής: ΕΛΛΔ) 34 (1993) 1237-1243, το ισοδύναμο των δύο τύπων, ακόμη και από πλευράς κανονικού δικαίου, δοθέντος ότι κατά τη θέσπιση των ιερών κανόνων δεν υφίστατο η νομική υποχρέωση της ιερολογίας που καθιερώθηκε, όπως προεκτέθηκε, μόλις κατά τα τέλη του 9ου αιώνα.
- [5](#). Με τη γνωμοδότηση της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου αριθμ. 14/1989 (Σπ. Σταμούλης), ΕΛΛΔ 30 (1989) 1402, έγινε δεκτή η άποψη, ότι αν τελεσθεί γάμος με ιερολογία δεν εμποδίζεται η μεταγενέστερη τέλεση και πολιτικού γάμου. Δεν κρίνω άσκοπη την παράθεση της αιτιολογίας: «Η αντιμετώπιση αυτή δικαιολογείται από τις διαφορές των εσωτερικών κινήτρων, που παρωθούν τους ερχόμενους σε γάμο να επιλέγουν τον κατά την προτίμησή τους τύπο τελέσεως, μετά από συμφωνία (...) και στα πλαίσια της ισότητας που διέπει τις σχέσεις τους (...), ώστε η τυχόν επιλογή του ενός από αυτούς να μη καταλύει τις δικαιωματικές προτιμήσεις και του άλλου». Όπως όμως ορθώς επισημαίνει στο σχόλιό του επί της γνωμοδοτήσεως αυτής ο Γ. Ν. Κατράς, η δυνατότητα τελέσεως θρησκευτικού γάμου μετά τον πολιτικό αποτελεί ρύθμιση που έγινε για λόγους σκοπιμότητας (συναισθηματικούς, θρησκευτικούς, κοινωνικούς) που αφορούν τους συζύγους και τις σχέσεις τους με το κοινωνικό τους περιβάλλον. Οι λόγοι όμως αυτοί δεν συντρέχουν, αν τελεσθεί θρησκευτικός γάμος, οπότε η τέλεση ακολούθως και πολιτικού γάμου δεν εξυπηρετεί καμία σκοπιμότητα – πέρα από το ότι είναι αντίθετη η ενέργεια αυτή και προς το γράμμα του νόμου.
- [6](#). Πρβλ. Γ. Παπαδημητρίου, *Οικογενειακό δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σ. 101.
- [7](#). Βλ. την απόφαση του Γ' Τμήματος του Αρείου Πάγου 789/1978, ΝοΒ 27 (1979) 569.
- [8](#). Πρβλ. Θ. Παπαχρίστου, *Εγχειρίδιο οικογενειακού δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σ. 361.

[9.](#) Ως προς την παροχή της «συγγνώμης ηλικίας» βλ. στον Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 103 την ανάλυση των σχετικών δικονομικών και ουσιαστικών διατάξεων.

[10.](#) Κατά τον Γ. Κουμάντο, Οικογενειακό δίκαιο, τ.Α', Αθήνα 1988, σ. 67 επ. νοείται εδώ, ως προς το περιεχόμενο της (ποικίλλουσας) έννοιας «δημόσια τάξη», ευθεία εφαρμογή του άρθρου 33 ΑΚ. Δεν είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς, πώς μπορεί να προκύψει αντίθεση ανάμεσα στην ελληνική δημόσια τάξη και στις διατάξεις του κανονικού δικαίου ή, γενικότερα, του εσωτερικού δικαίου κάποιας θρησκείας. Παραθέτω το ακόλουθο παράδειγμα που αναφέρει ο Κουμάντος, ό.π. σ. 65 επ., επειδή εκτιμώ ότι δεν είναι δύσκολο να εμφανιστεί στην πράξη: Κατά τον Κώδικα Κανονικού Δικαίου της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας (καν. 1061) η ιερολογία δεν αρκεί για την «τελείωση» της συνάψεως του γάμου· πρέπει να επακολουθήσει και η σαρκική συνάφεια των συζύγων. Επομένως, γάμος Ελλήνων υπηκόων που τελείται κατά το ρωμαιοκαθολικό δόγμα είναι άκυρος, εφόσον δεν ολοκληρωθεί κατά τον παραπάνω τρόπο. Η προβολή ωστόσο της ακυρότητας αυτής θα ερχόταν σε αντίθεση με την ελληνική δημόσια τάξη που ορίζει ότι ο θρησκευτικός γάμος τελείται με την ιερολογία και μόνον.

[11.](#) Πρβλ. Σπ. Ν. Τρωιάνου / Γ. Α. Πουλή, Εκκλησιαστικό Δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σ. 98 επ.

[12.](#) Με την παραπάνω παραπομπή το δίκαιο αυτό μεταβάλλεται σε δίκαιο εσωτερικό (εφόσον δεν έρχεται σε αντίθεση προς τη δημόσια τάξη) και, συνεπώς, η εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή του ελέγχεται αναίρετικώς σύμφωνα με το άρθρο 559 αριθμ.1 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.

[13.](#) Σύμφωνα και ο Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 113.

[14.](#) Βλ. τη σχετική περιπτώσιολογία στον Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 116 επ. Συνηθέστερη είναι η περίπτωση της ακυρότητας του γάμου, επειδή προηγούμενος γάμος που ένας από τους δύο συζύγους είχε συνάψει στο εξωτερικό λύθηκε μεν με απόφαση αλλοδαπού δικαστηρίου, η οποία όμως δεν ισχύει στην Ελλάδα για έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας. Αν στο μεταξύ λυθεί ο προηγούμενος εκείνος γάμος με απόφαση ελληνικού δικαστηρίου, δεν είναι ανάγκη να αναμείνουν οι σύζυγοι την αμετάκλητη ακύρωση του (άκυρου) γάμου τους για να συνάψουν νέο, έγκυρο γάμο.

[15.](#) Πρβλ. για τη σχετική προβληματική Σπ. Ν. Τρωιάνου, Δημήτριος ο Χωματιανός κατά Θεοδώρου του Βαλαμών: Είναι γνήσια τα τέκνα από ιερολογημένη μνηστεία; Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου (Αρτα, 27-31.5.1990), Αρτα 1992, σ. 345-353.

[16.](#) Το αξιόποινο της μοιχείας έπαυσε να υπάρχει μετά την κατάργηση του άρθρου 357 του Ποινικού Κώδικα, που συντελέστηκε με τον Ν. 1272/1982.

[17.](#) Τα κωλύματα αυτά προβλέπονταν από τα παλαιά άρθρα 1353, 1355, 1358, 1359, 1361, 1363, 1364, και 1365 ΑΚ. Για την ερμηνευτική τους ανάλυση γίνεται παραπομπή στα εγχειρίδια οικογενειακού δικαίου και στις κατ' άρθρον ερμηνείες του ΑΚ που γράφτηκαν πριν από τον Ν. 1250/1982.

[18.](#) Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 147.

[19.](#) Οι κανόνες δικαίου, για λόγους θεωρητικούς και πρακτικούς, είναι δυνατό να ταξινομηθούν σε διάφορες κατηγορίες. Μία από αυτές είναι και το ζεύγος κανόνων ανγκαστικού και ενδοτικού δικαίου. Πρβλ. Ι. Αραβαντινού, Εισαγωγή στην επιστήμη του Δικαίου, Αθήναι 21983, σ. 136 επ., καθώς και Κουμάντο, ό.π. σ. 67 επ.

[19.](#) Διαφορετικό είναι το θέμα, αν είναι δυνατό να επιτραπεί η τέλεση συγκεκριμένου γάμου, κατ' εφαρμογή των ειδικών διατάξεων του Ν. 590/1977 περί της ασκήσεως εκκλησιαστικής οικονομίας. Δοθέντος ότι με τη ρύθμισή του δια πολιτειακού νόμου έχει ενταχθεί ο εν λόγω θεσμός στην πολιτειακή έννομη τάξη, φρονώ ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό πρέπει να είναι καταφατική.

[20.](#) Πρβλ. Κουμάντο, ό.π. σ. 63, Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 132.

[21.](#) Πρβλ. Σταθέα, ό.π. σ. 102 και Κουμάντο, ό.π. σ. 79.

[22.](#) Πρβλ. για τα θέματα της γνωστοποίησης Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 127 επ.

[23.](#) Βλ. σχετικώς Κουμάντο, ό.π. σ. 81 και Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 130 επ.

[24.](#) Τρωιάνος, Το δίκαιο του θρησκ. γάμου κ.λπ. σ. 601 επ. Συμφωνούν ο Κουμάντος, ό.π. σ. 64 και ο Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 130. Αυτή την ερμηνεία της διατάξεως είχε δεχθεί κατά τη συζήτηση στη Βουλή και ο Υπουργός της Δικαιοσύνης (βλ. Πρακτικά της ΞΕ' συνεδριάσεως της 17.3.82 σ. 2391 και της ΞΗ' συνεδριάσεως της 22.3.82 σ. 2493). Βλ. και την πράξη του Εισαγγελέα Εφετών Αθηνών με αριθμό πρωτ. 2441/8.12.82, που γνωρίζω από παραπομπή του Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 130 σημ. 32.

[25.](#) Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 130.

[26.](#) Πρβλ. Τρωιάνο, Το δίκαιο του θρησκ. γάμου κ.λπ. σ. 597, Κουμάντο, ό.π. σ. 71 (που φρονεί, ότι από αβλεψία παραλείφθηκε η κατάργηση του άρθρου 1371) και Παπαδημητρίου, ό.π. σ. 135.

[27.](#) Μέχρι το 1982 στις αρμοδιότητες αυτές ανήκε και η απόπειρα συνδιαλλαγής των συζύγων πριν από την έγερση αγωγής διαζυγίου (άρθρα 593 επ. του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας που καταργήθηκαν με το άρθρο 5 του Ν. 1250/1982). Πρβλ. ωστόσο το άρθρο της Ι. Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη, Διαζύγιο χωρίς προσπάθεια συνδιαλλαγής; ΝοΒ 30 (1982) 605-608 με ενδιαφέρουσες προτάσεις και για τις περιπτώσεις των θρησκευτικών γάμων.